

Амонс Марина Олександрівна,

завідувач сектору з питань координації у сфері протидії торгівлі людьми, запобігання домашньому насильству та дотримання прав дитини Управління моніторингу дотримання прав людини Міністерства внутрішніх справ України, кандидат юридичних наук;

Іванчук Наталія Віталіївна,

старший науковий співробітник відділу організації наукової діяльності та захисту прав інтелектуальної власності Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

ДОТРИМАННЯ ПРАВ ДІТЕЙ РІЗНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО СТАТУСУ (СВІДОК, ПОТЕРПІЛИЙ, ПІДОЗРЮВАНИЙ) ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ СПРАВ ЗА ФАКТАМИ СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЬСТВА СТОСОВНО ДИТИНИ

Україна приєдналася до ряду міжнародних конвенцій, які встановлюють низку правових зобов'язань для держав-членів щодо захисту прав дітей. Так, ст. 39 Конвенції ООН про права дитини передбачено, що держави – учасниці вживають усіх необхідних заходів для сприяння фізичному та психологічному відновленню та соціальній інтеграції дитини, яка є жертвою будь-яких видів нехтування, експлуатації чи зловживань, катувань чи будь-яких жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поводження, покарання чи збройних конфліктів. Таке відновлення і реінтеграція мають здійснюватися в умовах, що забезпечують здоров'я, самоповагу і гідність дитини.

Крім того, ст. 40 зазначеної Конвенції зазначає, що держави-учасниці визнають право кожної дитини, яка, як вважається, порушила кримінальне законодавство, звинувачується або визнається винною в його порушенні, на таке поводження, що сприяє розвиткові у дитини почуття гідності і значущості, зміцнює в ній повагу до прав людини й основних свобод інших та при якому враховуються вік дитини і бажаність сприяння її реінтеграції та виконання нею корисної ролі в суспільстві.

Також, ст. 35 Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства передбачено вимоги до допиту дитини – свідка чи жертви злочинних посягань, а саме:

1. Кожна Сторона вживає необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення:

а) проведення опитувань дитини без необґрунтованої затримки, відразу після повідомлення фактів компетентним органам;

б) проведення опитувань дитини, якщо це необхідно, у спеціально обладнаному та прилаштованому для цих цілей приміщенні;

с) проведення опитувань дитини особою, спеціально підготовленою для цих цілей;

d) проведення всіх опитувань дитини одними й тими самими особами, якщо це можливо та де це доцільно;

e) якомога меншої кількості опитувань і настільки, наскільки це є вкрай необхідним для цілей кримінального провадження.

Станом на сьогодні, усі зазначені вимоги, нажаль, не повною мірою враховані у законодавстві нашої держави.

Так, наразі на етапі досудового слідства з дитиною може проводитись декілька різних видів опитувань. Це опитування членами слідчо-оперативної групи, опитування слідчим, який приймає до провадження матеріали для винесення постанови про визнання дитини потерпілою особою, офіційний допит (допити) дитини як потерпілої, опитування дитини лікарем під час проведення судово-медичної експертизи, опитування психологами і психіатрами під час психолого-психологічної експертизи. Далі дитина свідчить у судах першої інстанції та може свідчити в апеляційному суді. Це призводить до надзвичайної психологічної травматизації дитини.

Успішний міжнародний досвід упровадження практик дружнього до дитини допиту засвідчує, що саме використання методики «зелених кімнат», яка запроваджена у більшості країн, дає змогу провести усі необхідні слідчі дії із дитиною, без додаткового психологічного травмування дитини.

У найкращих інтересах дитини провести один допит, зафіксувати його на відеонасичі, а потім використовувати це відео для подальшої роботи слідства і уникати повторних допитів. Повторні допити можуть проводитись лише у разі крайньої необхідності, і під час них дитині слід ставити тільки запитання, що стосуються нових обставин кримінального правопорушення, яких не було обумовлено на першому допиті.

Однією з причин невикористання методики «зелена кімната» в Україні, є віддаленість приміщень, у яких можливо проводити допити за цією методикою від приміщень органів поліції. Окрім цього працівники слідчих підрозділів не досить інформовані про її переваги застосування. Також, відсутня законодавча вимога щодо обов'язковості використання «зелених кімнат» при допитах дітей.

Все це призводить до того, що зазначена методика використовується лише в окремих випадках. Так, в Україні, за статистикою, методика «зелених кімнат» для проведення допитів чи опитування 248 дітей, які в силу певних обставин опинились у контакті з законом. (за 10 років) застосовувалась 283 рази (Київ – 76, Одеса – 86, Харків – 121). Тільки 2017 року, відповідно до статистичних даних Національної поліції, було порушено близько 4500 кримінальних проваджень за заявами про сексуальне насильство щодо дітей. Упродовж січня-серпня 2018 року відносно дітей учинено 3782 кримінальних правопорушень, від яких потерпіло 4052 дітей, у тому числі 1374 – від тяжких та особливо тяжких злочинів. Ці цифри вражають навіть без врахування показників опитування дітей як свідків.

Допит за методикою «зелена кімната» має проводитись у спеціально обладнаному приміщенні. Реальність показує, що допити проводяться у непристосованих приміщеннях, де немає сприятливої атмосфери, необхідної для налагодження необхідного контакту з дитиною. Основною метою проведення допиту у такій кімнаті є зменшення повторної травматизації дитини у процесі опитування, як завдяки спеціальним методикам та комфортній атмосфері, так і завдяки технічному оснащенню, яке дозволяє вести відеозапис допиту та в подальшому використовувати цей відеозапис для ведення слідства без проведення повторних допитів. Організація роботи здійснюється на основі індивідуального підходу до кожної дитини з урахуванням її віку і ступеня розвитку. Особливо актуальним є проведення допиту дитини у «зеленій кімнаті» у справах щодо сексуального насильства та експлуатації, а також у справах щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції та дитячої порнографії. Крім того, на сьогодні не існує офіційно унормованих вимог щодо спеціальної підготовки психологів, які мають бути присутніми під час допиту дитини, що постраждала від насильства. Наразі, психолога чи педагога, який його замінює, найчастіше запрошують із місцевого центру соціальних служб або з найближчої школи. Слідчі відзначають, що психологи, присутні на допиті, взагалі не зацікавлені у своїй участі в цій процесуальній дії. Присутність одного з батьків чи іншого законного представника може негативно вплинути на відкритість дитини, викликаючи у неї почуття сорому.

Усі ці вищезазначені негативні тенденції опитування дітей потребують нагального вирішення. В Україні є необхідне підґрунтя для запровадження нової практики опитування дітей, постраждалих від насильства тощо. Досвід використання методики «зелена кімната», створення центрів для дружнього опитування з задіянням мультидисциплінарних міжвідомчих команд – усе це при відповідному нормативно-правовому обґрунтуванні надасть можливість створити належні алгоритми дій всіх учасників кримінального процесу в справах про злочини, де потерпілими та/або свідками є діти.

Тому ми пропонуємо:

1. Розробити та внести зміни до діючого законодавства, а саме до КПК стосовно:

- а) визначення кількості проведення необхідних допитів,
- б) розширення переліку обов'язкових фахівців для проведення слідчих дій з дитиною,
- в) обов'язковість відеофіксації допитів/опитувань дитини,
- г) обов'язковості використання зазначених відеозаписів під час судового розгляду,
- д) проведення судового розгляду справ, де дитина є потерпілою/свідком, без присутності дитини.

2. Забезпечення приміщень, які дозволять використовувати методику «зелених кімнат».

3. Законодавчого унормування вимог щодо створення та функціонування «зелених кімнат» та методики проведення допиту дитини.